

AVTOMOBILLARDA TASHISH VA HARAKAT XAVFSIZLIGINI TASHKIL ETISH ASOSLARI

1 – Mavzu: Avtomobillarda yuk va yo'lovchilar tashish asoslari fanining predmeti va vazifalari.

Prof. Nurdinov Murodali

AndMI 2023-2024

[Organizing vehicle transportation and traffic safety] week1 – The subject and tasks of the subject of the basics of cargo and passenger transportation in cars.

- ▶ **Reja:**
- ▶ 1.1.Transport to`g`risida asosiy tushunchalar.Respublika mustaqilligini mustaxkamlashdagi transportning asosiy vazifalari
- ▶ 1.2Avtomobillarning asosiy texnik ekspluatatsion xususiyatlari.
- ▶ 1.3..Avtomobillar o`lchamlari va massaning cheklov ko`rsatkichlari
- ▶ 1.4.Ekspluatatsion xususiyatning samaradorlik ko`rsatkichlari tasnifi.

Henderson K. (Published on November 5, 2015). Pink Japanese truck. Free to use under the Unsplash License https://unsplash.com/photos/Pj6TgpS_Vt4

TAYANCH SO`ZLAR:

SAMARADORLIK XUSUSIYAT, RAQOBAT, YANGILANISH, FOYDA, TEJAMKORLIK,TASHISH NARXI, MODELLAR, DAROMAD, KOEFFITSIENT, ICHKI YO`NALISH, TEZLIK, XODISA, TO`LDIRISH KOEFFITSIENTI

- ▶ Transport har qanday mamlakat ishlab chiqaruvchi kuchlarini tarkibiy qismidir. Transport mamlakatda iqtisodiy, siyosiy va psixologik ahamiyat kasb etadi. Chunki transportsiz ishlab chiqaruvchi korxonalarda xomashyoni kelib tushishi, tayyor mahsulotni sotish, ishchilarni ishga kelish, ishdan uylariga borish, talabalarni o'qishga kelish va ketish imkoni bo'lmaydi.
- ▶ Xar qanday mamlakatni transport tizimi iqtisodiyot va jamiyatni faoliyat ko'rsatishi uchun kerakli tashishlarni amalga oshiradi. Tashish- bu nafaqat yuk va yo'lovchini aniq turdagi transportda, shartnomada ko'rsatilgan aniq yo'nalishda yetkazish. Bu- ketma- ketlikdagi zanjirli ta'sir, buyritmachi uchun ishonchlilik sharti bo'yicha qulay va xar qanday yo'nalishda oldindan kelishilgan muddatda siljish xavfsizligini ta'minlash. Zamonaviy yuk va yo'lovchi tashishni bajarish transport logistikasiz mumkin emas.

Hochgesang J. (Published on January 14, 2020). Highway. Free to use under the Unsplash License.
<https://unsplash.com/photos/3-y9vq8uoxk>

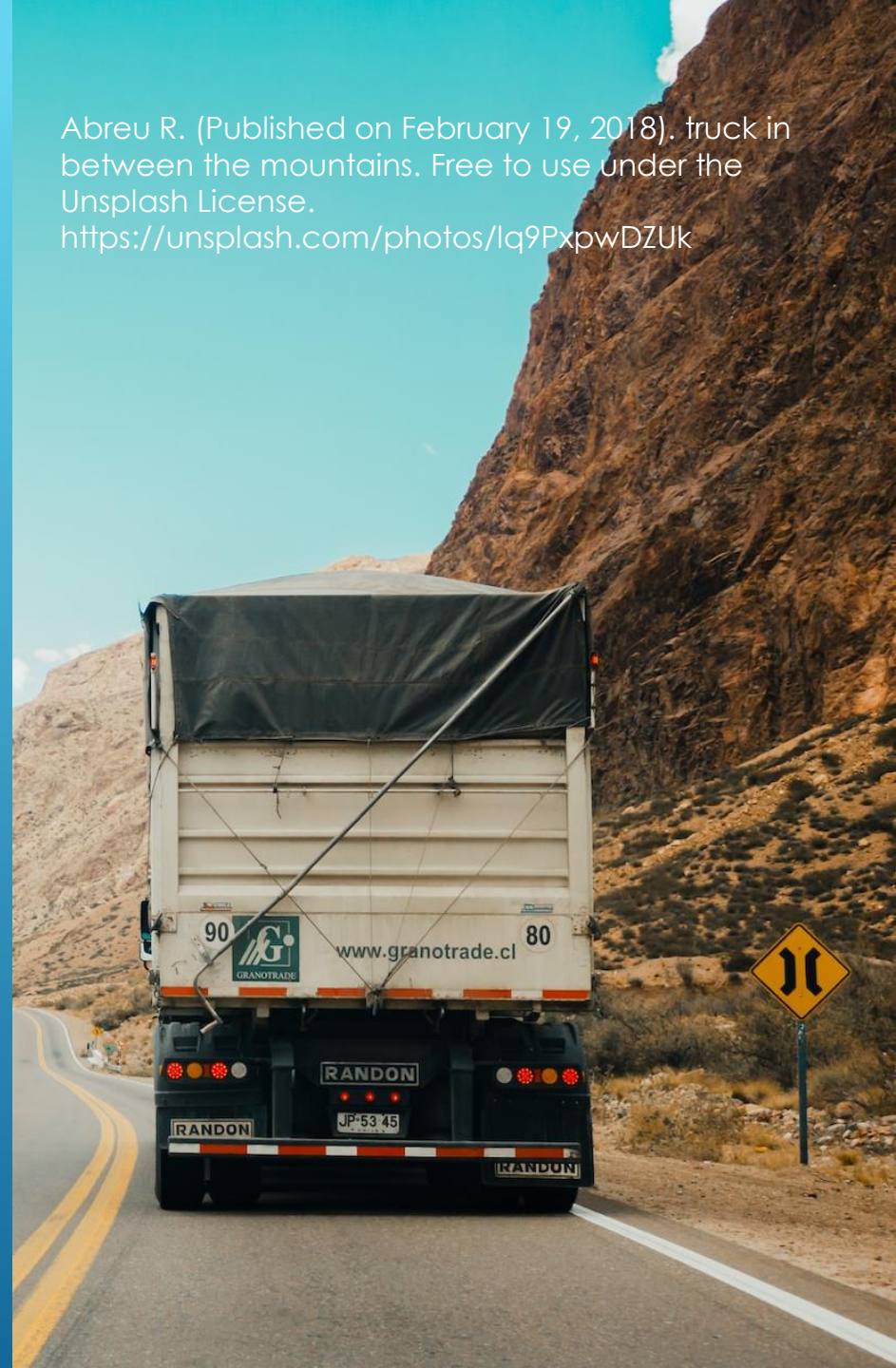

- ▶ Bir soz bilan aytganda transport kunlik xayotdagi siljishlarni amalga oshiruvchi arteriyal vositadir. U siz ishlab chiqarish sotish jarayonlarini amalga oshirish imkoni yoq. Transportni yaxshi ishlashini belgilovchi muhim omillardan biri yuk va yo'lovchi tashish muntazamligidir. Zarur mahsulot, xomashyo, ehtiyot qismlar, yonilg'i, mineral o'g'itlar, qurilish materiallarini o'z vaqtida va muntazam tashish, ishlab chiqarishni uzluksiz ishlashini ta'minlaydi. Transport tarmoglarni keng rivojlanishiga katta turtki beradi. Yuqori darajadagi tashish tezligi, ularning zamonaviy shakllanishi yo'lovchilar tashish darajasini o'sishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Xar qanday mamlakatni transport tizimi iqtisodiyot va jamiyatni faoliyat ko'rsatishi uchun kerakli tashishlarni amalga oshiradi. Tashish-bu nafaqat yuk va yo'lovchini aniq turdagi transportda, shartnomada ko'rsatilgan aniq yo'nalishda yetkazish. Bu-ketma-ketlikdagi zanjirli ta'sir, buyritmachi uchun ishonchlilik sharti bo'yicha qulay va xar qanday yo'nalishda oldindan kelishilgan muddatda siljish xavfsizligini ta'minlash. Zamonaviy yuk va yo'lovchi tashishni bajarish transport logistikasiz mumkin emas.

▶ Mustaqillikni oxirgi yillarida mamlakatda engil, yuk avtomobillari va avtobus ishlab chiqaradigan zavodlarni qurilishi va ishga tushishi mamlakatdagi xarakatdagi tarkiblar saroini osishiga olib keldi. Yuk va yo'lovchi tashishga bo'lgan talabni qondirib tashish narxlari stabillashdi, bu esa axolini turmush darajasiga, korxonalarni rivojlanishiga katta imkoniyatlar ochib bermoqda. Kuzatuvlar natijasiga qaraganda transport tizimda bir qator o'zgarishlar sodir etildi. Shaharda yo'lovchlarni avtobusdan yo'nalishdagi taksiga, yo'nalishdagi taksidan engil taksiga katta oqimdagi yo'lovchilarni oqishi sodir bo'ldi, pravord natija yo'lovchilarni etkazish tezligi ortdi, undan tashqari yo'lovchilarni foydali vaqtlari oshib ularda transportga bo'lgan ishonchi o'sdi. Qishloqda yashovchilar oldin bir kunda shaharga zo'rg'a kelib ketsalar xozir bir necha marta borib kelish imkoniga ega bo'ldilar. Tashish narxlari ham turgunlashdi. Raqobat barcha yo'nalishlarda tashkil qilindi.

▶ Avtomobillarda tashish va xarakat xavfsizligini tashkil etish asoslari" fani kategoriyasi "Avtomobillarda tashish" bo'lib, u so'z orqali boshqa iqtisodiy va texnik fanlardan mustaqil bo'lib ajralib chiqqan."Tashish" orqali barcha jarayonlarni o'rganadai, bu borada mavjud muammolarni xal qilish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib boradi.

Abreu R. (Published on February 19, 2018). truck in between the mountains. Free to use under the Unsplash License.
<https://unsplash.com/photos/lq9PxpwDZUk>

"AVTOMOBILLARDA TASHISH VA XARAKAT XAVFSIZLIGINI TASHKIL ETISH ASOSLARI" FANNI MAZMUNI YUK VA PASSAJIRLARNI JOYLASHTIRISH JARAYONLARI VA AMALIY TAJRIBA, NAZARIY YO'RIQNOMALARNI OMMALASHTIRADI. USHBU FANDA AVTOMOBIL' TRANSPORTINI BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA TASHISH JARAYONLARINI TASHKIL ETISHDA, AVTOMOBIL' TRANSPORTINING XALQ XO'JALIGIDAGI AHAMIYATI, XARAKATDAGI TARKIBNI TANLASH VA FOYDALANISH SIFATI, TRANSPORT JARAYONI, YUK VA YUK AYLANISHI TO'GRISIDAGI UMUMIY TUSHUNCHANI TASHKIL ETISH OMILLARI VA TASHISHNI TEZKOR REJALASHTIRISH, AVTOMOBIL' TRANSPORTI ISHINING ASOSIY ELEMENTLARI, UNING UNUMDORLIGI VA ISHLAR O'LCHAMI, TASHISH TANNARXI, LINIYADAGI ISHLARNI TASHKIL ETISH, UNI BOSHQARISH, XARAKATNI BOSHQARISH, TASHISHNI NAZORATI VA ULAR TO'LOVI KABI MASALALAR O'RGANILADI.

"AVTOMOBILLARDA TASHISH VA XARAKAT XAVFSIZLIGINI TASHKIL ETISH ASOSLARI" FANINING MAQSADI, AVTOMOBILLARDA YUK VA YULOVCHI TASHISH JARAYONINI TASHKIL ETISHDA, UNMLI ISHNI TASHKIL QILISH, SARF XARAJATLARNI QISQARTIRISH, TASHISH MADANIYATINI OSHIRIB BORISH, BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRIB, SHU BORADA ILMIY IZLANISHLAR OLIB BORISH, TADQIQOTLAR O'TKAZISH, MALAKALI MUTAXASSISLARNI TAYYORLASH KABILAR HISOBLANADI.

Le J. (Published on June 10, 2020). Truck driving on the road. Free to use under the Unsplash License.

<https://unsplash.com/photos/mVqTumQH-c0>

Wang C. (Published on July 23, 2018). Central, Hong Kong. Free to use under the Unsplash License
<https://unsplash.com/photos/3ttFTqPQs5A>

- ▶ **Fanning ob'ekti** yuk va yo'lovchi toshib tijorat faoliyati ko'rsatadigan barcha turdagi avtokorxonalar, yuyishmalar, avtoshox-boshbekatlar, individual toshuvchilar, litsenziya beruvchi agentliklar, DAN ning yo'l xarakati bo'linmalari, turli idora va tashkilotlarga qarashli transport bo'limlari, yuklarni jo'natish, qabul qilish punktlari kiradi.
- ▶ "Avtomobillarda tashish va xarakat xavfsizligini tashkil etish asoslari" fani bir qator texnik fanlar, avtomobillar tuzilishi to'grisidagi fanlar, iqtisodiy nazariya fanlari, avtomobil transporti iqtisodiyoti, texnik tizimlarni boshqarish, avtomobillar yo'llari fanlari bilan bog'liq.

- ▶ Transport iktisodiyoti barcha jarayonlarini rivojlantirishga ta'sir etadi, u sanoat, qishloq xo'jaligi, ishlab chiqarishni samarali joylashtirishda, yangi xududlarning o'zlashtirish, tabiiy boyliklar, tashqi va ichki tovar aylanishini avj oldirish, xalqni turmush darajasini ko'tarishga moslashtirish, uning madaniyati va manfa'ati, mamlakatni mudofaa qobiliyatini mustaxkamlashda aktiv qatnashadi.
- ▶ Avtotransport hozirgi davrda O'zbekiston Respublikasi xalq xo'jaligi tarmoqlarini rivojlantirishda o'z o'ringa ega. Undan asosan shahar ichi va tuman ichi tashishlarida foydalaniladi. U xamisha shaharlararo jo'natishlarida, temir yo'l, suv transporti yuk joylarda keng qo'llaniladi. Yuk tashish qismini ustunligi sanoatda, qurilishda, kishlok xujaligi savdo, qisqa masofalarga avtomobil transportida tashishda aloxida soha sifatida shakllangan.

- ▶ Kompleks brigadalarni ishi markazlashgan tashishda; qishloq xo'jaligi va qurilish yuklarini tashishda, yuklash-tushirish punqti bilan kelishgan xoldagi grafik bo'yicha ishlashda, mineral o'g'itlarni tug'ridan-tug'ri dalaga etkazishda me'yor bulib koldi. Oraliq paxta tayyorlash punktlaridan tashkari, paxta maxsulotlarini "Dala-avtopoezd-paxta tozalash zavodi" sxemasi bo'yicha transportirovkani joriy etishni davom ettirayapdi.
- ▶ Avtomobil' transportidagi kamchiliklar katoriga: (temir yul va suv transportiga nisbatan) turli mulkchilikdagi transportlarni tartibsiz raqobati, past iqtisodiy ko'rsatkichlar, mehnat unumdorligini pastligi va boshqalarni ko'rsatish mumkun.

Meissner J. (Published on July 28, 2020). Outer Harbor, Hamburg, Germany. Free to use under the Unsplash License.

<https://unsplash.com/photos/oGafvInnHIY>

Fewings N. (Published on March 9, 2018), aerial photography of gray concrete roads. Free to use under the Unsplash License. <https://unsplash.com/photos/br9D5K3UTRQ>

- ▶ Katta va eng katta yuk ko'taradigan avtopoezdlardan foydalanish, mehnat unumdorligini 1.7-1.8 marta yuqori va tashish tannarxini 30-40 % ga kamaytiradi.
- ▶ Xozirgi vaqtda yuk avtomobillari bilan tashish: shaharda, shahar oldida, shaharlararo davlatlararo yo'nalishlarida amalga oshiriladi.
- ▶ Yo'lovchi tashish transporti bilan tashish shaharda, (avtobus, engil taksi, yo'nalishdagi taksi) shaharoldida, (avtobus, engil taksi, yo'nalishdagi taksi) shaharlararo, (avtobus, engil taksi) davlatlararo (avtobus, engil taksi, yunalishdagi taksi) yunalishlarda amalga oshiriladi.
- ▶ Respublika mustakillikka erishgandan so'ng o'tgan davrda iqtisodiy isloxlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish natijasida turli turdagi mulkchilik transporti rivojlandi.

Respublika mustakilligini mustaxkamlashda avtomobillarda tashishni rivojlantirishni asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- ▶ yangi takomillashgan, samarali, shinam, tejamli xarakatdagi tarkibni chiqarish;
- ▶ yuklash tushirishni mexanizatsiyalash, xarakatdagi tarkiblarni bekor turishini kamaytirish;
- ▶ tashishdagi ishlatish tezligini, o'rtacha probegini oshirish;
- ▶ mulkni bozor talabi asosiga moslab borish; viloyat, tuman, shaxar ichki maxalliy yo'nalishini rivojlantirish;
- ▶ tashish tannarxini kamaytirish;
- ▶ tashish tariflarni vaqtida tahlil qilish; samarali yo'nalishlarini tuzish;
- ▶ oldindan xizmat xaqi olmasdan transport ajratmaslik, debitorlik va kreditorlik qarzlarni minimum holga keltirish;
- ▶ qatnov oraligi va doimiyligini yaxshilash;
- ▶ yo'l transporti xodisasini oldini olish;
- ▶ boshqarishni takomillashtirib borish

- ▶ Shaharlararo yuk tashishlarda avtopoezdlarni kirib kelishi tashish tannarxini 30-40 foizga arzonlashtirildi. Bu borada Avtomobillarda tashish va xarakat xavfsizligini tashkil etish asoslari fanini ta'siri katta bo'lgani uchun transportni ekspluatatsiya qilish ko'nikmalarini talabalarga etkazish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ushbu fanda tanlangan 20 mavzu bo'lguvsi muhandis bakalavrda ekspluatatsiya qilish ko'nikmalarini paydo qiladi. Bu fan Andijon mashinasozlik instituti yer usti transport tizimlari va ularning ekspluatatsiyasi yo'nalishi 4 kurs talabalariga mo'ljallangan.

Fewings N. (Published on March 9, 2018), aerial photography of gray concrete roads. Free to use under the Unsplash License. <https://unsplash.com/photos/br9D5K3UTRQ>

1.2.AVTOMOBILLARNING ASOSIY TEXNIK EKSPLUATATSION XUSUSIYATLARI.

- ▶ Transport vositasi deyilganda yuk va passajirlarni tashishga mo'jjallangan ishlab chiqarish jihozi tushuniladi. Avtomobil transport vositalari ikki guruxga bo'linadi;
 - ▶ o'zi yurar ya'ni harakatlantiruvchi dvigateli bor avtomobillar va tyagachlar;
 - ▶ o'ziyurmas ya'ni avtomobillar va tyagachlar ulanmasida ishlovchi tirkama presep va yarim tirkamalar.
-

- ▶ Avtomobil' tansporti vositalarining aniq sharoitda samarali foydalanilishini belgilovchi bir qancha ekspluatasion hususiyatlari mavjud. Avtomobillarni asosiy ekspluatasion hususiyatlariga quydagilar kiradi: dinamikligi, yonilg'i tejamkorligi, boshqaruvchanligi, turg'unligi o'tag'onligi, harakatlanish ravonligi, sig'dira olishligi, mustahkamligi chidamliligi, texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlashga mosligi, ortish tushirish ishlarini bajarishga mosligi.
- ▶ Avtomobillarning *dinamikligi* deyilganda uning malum yo'l sharoitlarida yuk va passajirlar bilan birgalikda iloji boricha maksimal o'rtacha tezlik bilan harakatlana oloshi tushuniladi. Avtomobilning dinamikligi qancha yaxshi bo'lsa, tashish uchun zarur vaqt shuncha kam bo'ladi, binobarin avtomobillarning ish unumiyuqori yuqori bo'ladi, yani muayyan vaqt birligida aniq masofaga yuk yoki pasajirlarni ko'p miqdorda tashiy oladi. Avtomobilning dinamikligi tortish va tormozlanish hususiyatlariga bog'liq.

- ▶ Avtomobilning *yoqilg'i tejamkorligi* deyilganda, uning harakatlanishi uchun yoqilayotgan yonilg'i quvvatidan oqilona foydalanish tushiniladi. Yonilg'i tejamkorligi nihoyatda katta ahamyatga ega bo'lgan ekspluatasion hususiyatdir, chunki yoqilg'i harajati umumtashish tannarhning eng katta qismini tashkil etadi.
- ▶ Avtobomilning *boshqariluvchanligi* – bu uning boshqariluvchi g'ildiraklari holatiga ko'ra harakar yo'nalishini o'zgartira olish hususiyati. Avtomobillarning boshqariluvchanligi uning harakat havsizligi darajasiga ko'p jihatdan ta'sir etadi.

- ▶ *Avtomobilning turg'unligi* deyilganda uning sirg'anib ketish, sirpanish va ag'darilishga qarshi tura olishi tushuniladi. Avtomobilning turg'unligi uning tormozlanish dinamikasi va boshqariluvchanligi bilan bir qatorda harakat havsizligini ta'minlaydi. Avtomobilning turg'unligi, ayniqsa, sirg'anchiq yo'l sharoitlari va yuqori tezlik bilan harakatlanishda kattta ahamyatga ega.
- ▶ Avtomobilning *o'tag'onligi* uning og'ir yo'l sharoitlari va yo'ldan tashqari (qorli yoki qumli quriqliklarda, balchiq joylarda) harakatlana olish hususiyatidir. O'tag'onlikning ahamyati ekinzor, o'rmonzor, konlar va yo'lsizlik sharoitlarida yoki yo'l sharoiti o'g'ir bo'lgan joylarda ishlovchi avtomobillar uchun nihoyatda kattadir.

- ▶ *Avtomobilning harakatlanish ravonligi* deyilganda uning notekis yo'llarda katta tezlik bilan harakatlanishda kuzovi (saloni)ning tebranmasligi tushuniladi. O'rtacha harakat tezligi darajasiga, tashilayotgan yuklar sifatini buzilmasligiga, haydovchi va pasajirlar toliqib qolmasligini hisobga olganda harakatlanish ravonligining ahamiyati kattaidir.
- ▶ *Avtomobilning sig'dira olish xususiyati* undagi bir vaqtda tashiladigan yuklar miqdori yoki passajirlar soni tushiniladi. Yuk avtomobilning sig'dira olish xususiyati uning yuk ko'taruvchanligi va kuzovining ichki hajm o'lchovlari bilan bog'liq. Passajir avtomobillarining sig'dira olishi deyilganda bir vaqtda harakatlanuvchi passajirlar soni tushuniladi.
- ▶ *Avtomobilning mustahkamlik xususiyati* uning tuzatish uchun zarur bo'lgan vaqt talab etuvchi sinishlar va buzulishlarsiz ishlash xususiyatidir.
- ▶ *Avtomobilning chidamliligi* bu uning tuzatish uchun ekspluatatsiyadan to'xtatishni talab etuvchi qismlarining jadal eskirishsiz ishlash xususiyatidir.

- ▶ *Avtomobilning texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlashga mosligi* uning konstruksiyasi bilan bo'g'liq bo'lib har qanday ishlarni engil va osonlik bilan hamda qisqa vaqtda bajarishdan iboratdir. Har qanday ishlarni bajarishga ko'p vaqt talab etilsa, tashish tanarxi qimmatlashadi.
- ▶ *Avtomobilning yuk ortish – tushirish (yoki passajirlarni olish va tushirish)ga mosligi* deyilganda, bunday operasialrni bajarishga kam mehnat va vaqt sarfi tushuniladi.
- ▶ *Avtomobilning ekspluatasion xususiyatlarini nazariy jihatdan tahlil etishdan pirovard maqsad transport vositalarining ish unumini oshirish va tashish tannarxini arzonlashtirish bo'lib ular birgalikda avtomobillarda yuk va passajirlar tashish fanining asosi hisoblanadi. Bunday maqsadga erishish uchun quydagi masalalarning samarali echimlariga erish lozim:*
 - ▶ – avtomobilning texnik harakat tezligini oshirish;
 - ▶ – yonilg'i solishtirma sarfini kamaytirish;
 - ▶ – avtomobil trasporti harakat havsizligini taminlash;
 - ▶ – avtomobil haydovchi va passajirlar uchun eng qulay shart – sharoitni ta'minlash.

ТОРТИШ-
ДИНАМИК
ХУСУСИЯТИ

Ўтагон, етарли
даражада юриш
захирасига эга

тежамли,
динамик зўри
-кишларни
ютадиган хусияти

енгил хизмат
ва таъмир
талаб этувчи

хайдовчиларга
меъёрли
меҳнат шароити

1.3 AVTOMOBILLAR O'LCHAMLARI VA MASSANING CHEKLOV KO'RSATKICHLARI

- ▶ Xarakatdagi tarkib o'z ahamiyatiga ko'ra uch guruxga bo'linadi: yuk avtomobillar saroyi, yo'lovchi avtomobillar saroyi va mahsus avtomobillar saroyi.
- ▶ 9314-59 Gost bo'yicha barcha avtomobillar, yo'l tarmoqlaridan foydalanishga qarab, umum foydalanishdagi, yoki yo'llar ikki guruxga A va B ga bo'linadi.
- ▶ A gruppadagi avtomobillar va avtopoezdlar uchun o'qqa tushadigan ruxsat etiladigan yuk 10 m kuchdan ko'p bo'lmagan, uning o'qlari orasidagi masofasi 2.5 m va ko'proq.
- ▶ B gruppaga, avtomobil' uchun ruxsat etilgan o'qqa tushadigan yuk 6 m kuchdan ko'p bo'lmagan, o'qqlar orasidagi masofa 2.5 m va ko'proq. Ular barcha avtomobil' yo'llari tarmog'iga qo'yyilaveradi. Uchinchi guruxga o'qqa tushgan yuki ogir bo'lgan avtomobillar qaraydi. Bunday avtomobillar Belaz bo'lib ular mahsus qurilgan karerlarda ishlaydi.

- ▶ Avtomobil va avtopoezdlar yuk va yo'lovchi tashishga bo'linadi. Bundan avtobuslar va engil taksilarga bo'linadi. Yuk avtomobillari yakka va avtopoezllarga bo'linadi, avtomobil' tiyagachlar, shatagi bilan yoki yarim shatakli turda bo'linadi.
- ▶ Yuk avtomobillari o'lchamlariga ko'ra ularni yuk ko'tarish qobiliyatiga qarab 5 gurux buyicha tafsiflanadi. Engil avtomobil bazasida eng kichik yuk ko'tarish qobiliyati 0.5 t gacha, 0.5-2.0 t gacha - kichik yuk ko'tarish qobiliyatiga ega bo'lgan, 2.0 dan - 5.0 t gacha – o'rta yuk ko'tarish qobiliyatiga ega bo'lgan, 5.0 dan va yuqori - katta yuk ko'tarish qobiliyatiga ega bo'lgan.
- ▶ Bundan tashqari avtomobillarni boshqa gradatsiyalari, kuzovi bo'yicha bortli platforma ko'rinishda tavsif qilinadi. 0.5 t, 1,0 t, 1,5 t 3,0 t, 5.0 t, 8.0 t, 13 t. Xorijiy mamlakatlarda yuk avtomobillari ulcham mezoni qilib uning to'lik massasi qabul qilingan.

- ▶ Barcha yuk avtomobillari ikki guruxga bo'linadi: universal va maxsuslashtirilgan.
- ▶ Asosan, ko'proq maxsuslashgan nusxadagi yuk avtomobillari: o'zi agdaruvchilar (samasval), furg'onlar, sisternalar, kontener tashuvchilar, panel tashuvchilar, yog'och tashuvchilar, tsement tashuvchilar va boshqalardir. Avtobuslar loyixasiga qarab 3 turga bo'linadi.
- ▶ Yakka xoldagi, uzaytirilgan, shatakli avtobuslar. Avtobus goboritiga va o'rindig'iga qarab quyidagi turlarga bo'linadi:
 - ▶ eng kichik — 5 m gacha — 10 o'rinli
 - ▶ kichik — 6.0-7.5 m gacha — 18-20 o'rinli
 - ▶ o'rta — 8.0-9.0 m gacha — 20-25 o'rinli
 - ▶ katta — 10.0-12.5 m gacha — 25-35 o'rinli
 - ▶ eng katta — 16.5-24 m gacha — 35-45 o'rinli

- ▶ Tavsif qilinishiga ko'ra avtobuslar: shaxar ichidagi, shaxaroldi, shaxarlararo, sayoxatchi, buyurtmachilarga bo'linadi.
- ▶ Barcha avtamobil va avtopoezdlar, umumiy yo'l tarmoqlarida ishlatishga ruxsat etilishi uchun talab ular o'lchami va massalarini chegaralanishi qanoatlantirishi kerak.
- ▶ 9314-59 Gost bo'yicha avtamobillar va avtopoezdlar og'irlik o'lchamlari va gobaritlari quyidagiga bo'linadi: avtamobillar yuki bilan balandligi 3.8 m, eni 2.5 m bo'lishi kerak.
- ▶ Avtopoezd uzunligi setkali tyagach tarkibida yarim shatak bilan 20 m dan ortiq bo'lmasligi ikkita va ko'piron shatak bilan 24 m dan ortiq bo'lmasligi;
- ▶ avtobus o'qidagi yuk A gruppada 11.5 m kuch va B gruppada 7.0 m kuch ikki o'qqli avtomobil bazasida chiqarilayotgan o'zi og'darar avtamobillarni B gruppadan o'q yuklamasi 6.5 m kuchgacha shaxar va shaxaroldi pik vaqtida avtobuslarning to'ldirish uchun o'rindiqlar joy soni ISUZI 23-45; tashish masofasi 50 km dan yuqori bo'lgan barcha turdagi avtobuslardagi yuklama o'rindiqlar joylar soni bo'yicha bo'lishi kerak.
- ▶ Barcha sanab o'tilgan sharoitlar avtoquruvchilar tomonidan hisobga olinadi.

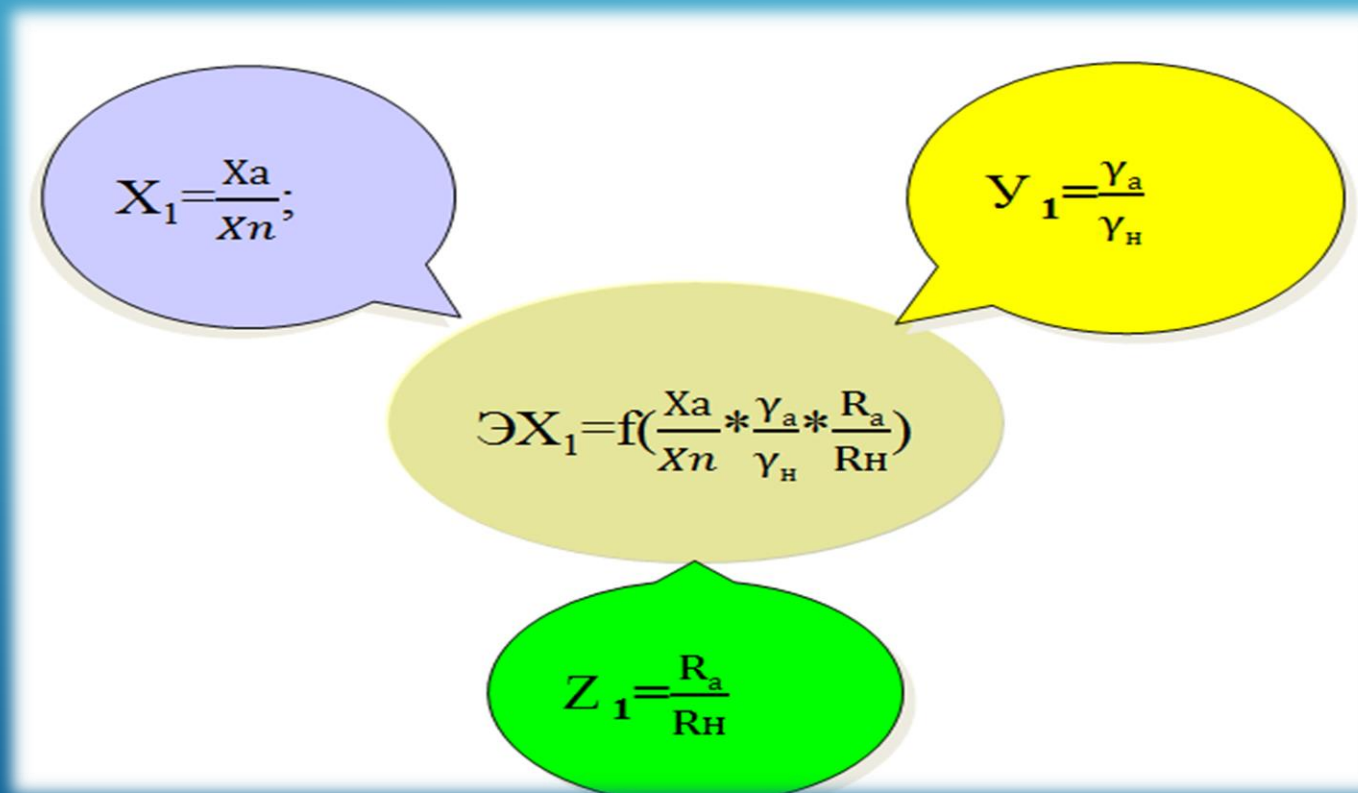

1.4.EKSPLUATATSION XUSUSIYATINI SAMARADORLIK KO`RSATKICHLARI TASNIFI

- ▶ Eksploatatsion xususiyatini samaradorlik ko`rsatkichlarini o`rganishdan maqsad xarakatdagi tarkiblarni raqobat muxitida eksploatatsiya qilinishi,uzluksiz moddiy resurslar narxini o`zgarib turishi mehnatga xaq to`lash me'yorlarini takomillashuvi natijasida xarakat vositalarini tanlangan xususiyatlarni turli o`lchamlarda o`ziga xos natijani olib boshqarishga qabul qilishni talab etadi.

- ▶ Avtomobillar saroyi tarkibi, rivojlangan mamlakatlarda yuk ko`taruvchanligi 2 t gacha avtomobillar soni ularning umumiy miqdoriga nisbatan: AQShda 70 foizni, GFRda 60 foizni, Italiyada 70 foizni va Frantsiyada 73 foizni tashkil etadi. O`zbekistonning umum foydalaniladigan avtomobil transporti saroyida bunday avtomobillar ulushi 24 foizga yaqin, bu raqam xalq xo`jaligi bo`yicha kam. Kam yuk ko`taruvchi avtomobillar samarasi amalda bir haydovchiga to`qri keluvchi yuk massasining kamligi bilan emas, balki bunday yuklarni o`rta va katta yuk ko`taruvchi avtomobillarda tashish xalq, xo`jaligiga qimmatga tushishi bilan belgilanadi Bu vaziyatni to`qri talqin qilish va obektiv boxolash bilan ekspluatatsion xususiyatlar samaradorligini oshishiga ega bo`linadi.

- ▶ Avtomobil transporti bozorida bir qancha avtomobil modellari bir-birlari bilan kurashib xizmat ko`rsatish bozorini egallab kelmoqda. Bu egallashda qaysi samaradorlik xususiyat ko`rsatkichlari bu jarayoni etakchilari qisoblanadi va ular qanday ko`rsatkichlarni tashkil etadi? Individual ekspluatatsion xususiyatlarni shakllantiruvchi uchta elementlar mavjud:
- ▶ - x_1 - samarali yangilanishni shakllantirish darajasi foizda;
- ▶ - y_1 - avtomobilning ekspluatatsion sharoitda resurslar iste'moli me'yorining tejamliligi darajasi foizda;

Rasm 1.3.1.

Ekspluatatsion xususiyatning bog'liqlik ko'rsatkichlari.

$$Y_1 = \frac{\gamma_H}{\gamma_a} \text{ (коэф)}$$

γ_a, γ_H – yonilg'ining me'yordagi va ekspluatatsiyadagi solishtirma sarfi me'yorlari;

$$\text{Bunda } \gamma_a = \frac{N_{ka}}{P_{ka}}; \gamma_H = \frac{N_{kp}}{P_{kp}} \text{ (gramm / tkm, y, ykm, msoat, to`l km)}$$

N_{ka}, N_{kp} - ma'lum turdagi avtomobil bilan ekspluatatsiya jarayonida sariflangan va rejadagi belgilangan kunlik yonilg'i hajmi (kilogram yoki gramm)da;

P_{ka}, P_{kp} - ma'lum turdagi avtomobil bilan ekspluatatsiyada bajarilgan va rejadagi belgilangan kunlik transport ish birligi (tkm, y, ykm, msoat, to`l km);

Z_1 - ma'lum turdagi avtomobil bilan ekspluatatsion tashish tarifini qulaylik darajasi

$$Z_1 = \frac{R_a}{R_H} \text{ (koef)}$$

R_a, R_H – ma'lum turdagi avtomobil bilan ekspluatatsiyadan olingan amaldagi va me'yordagi rentabellik darajasi;

$$\exists X_1 = f\left(\frac{X_a}{X_n} * \frac{\gamma_a}{\gamma_H} * \frac{R_a}{R_H}\right)$$

- ▶ Eksploatatsion xususiyat darajasini elementlarini o`rganish bilan avtokorxonadagi raqobatda sinish sabablarini oldindan bashoratlash bilan bozordan chiqayotgan modellarning eksploatatsion xususiyatini samarali xususiyatdagi modellarga almashtirish imkoniyati paydo bo`ladi. Bu bozordagi holatga katta talofat etmay turib, mijozlar va tashuvchilar manfaatini ximoyalagan holda eksploatatsion xususiyatni samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Avtougushmalar, raqobatchilar, xissadorlik jamiyatilari, faoliyatini takomillashtirish imkoniga ega bo`lib boraveradi. Yoki boshqacha qilib aytganda, bu ko`rsatkichni pasayib keta boshlashi boshqa tahlillarni qilishga xojat qoldirmay zudlik bilan asosiy vositalarni bundan ko`ra samaraliroq turiga o`tishni yoki eksploatatsiyada qatnashayotgan moddiy resurslarni muqobil variantlariga almashtirishni taqazo qiladi.

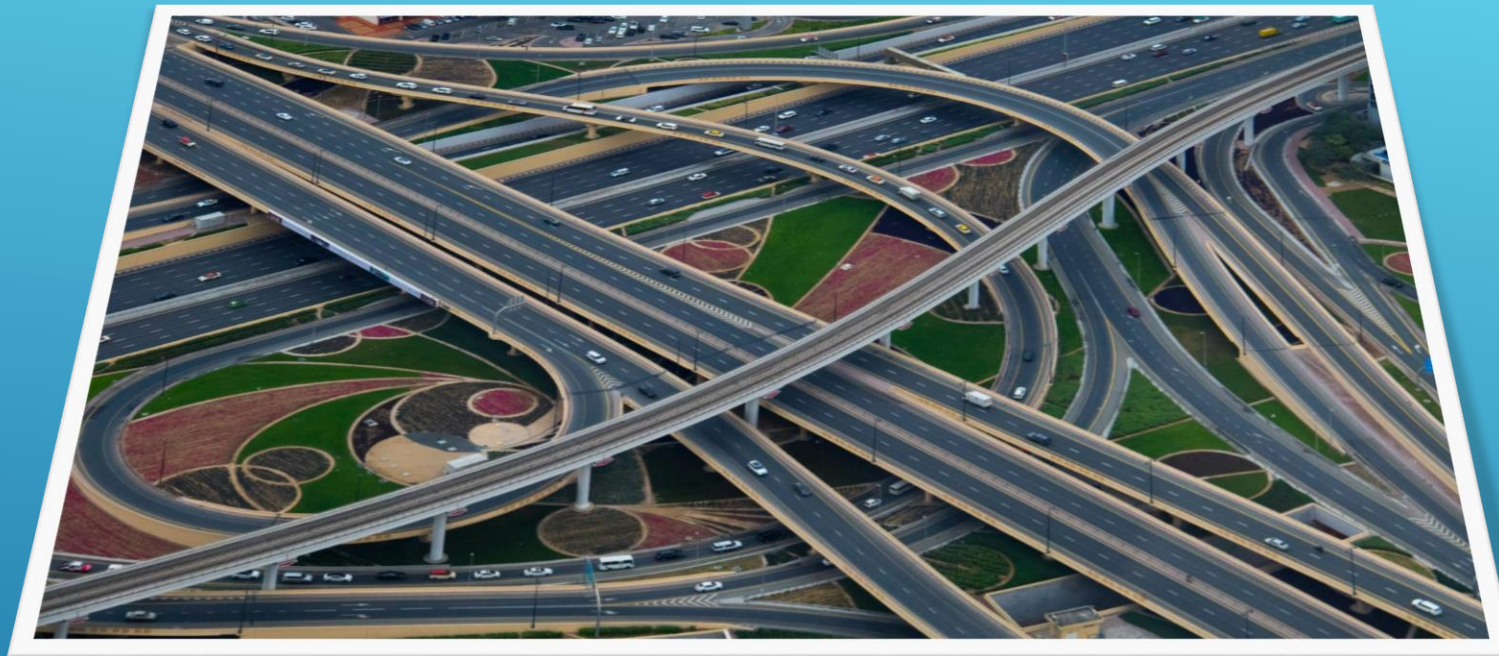
Ekspluatatsion xususiyat darajasini ko`tarish- qanday ishlarni amalga oshirishni talab qiladi;

- avtoyushmalardagi tashuvchilarni samaradorlik xususiyatini oshirish uchun aniq vazifa belgilash;
- xizmatdagi avtomobilning yangilanish darajasini tezlashtirish, yoki xizmat qiluvchi avtomobillar yo`nalishlarini o`zgartirishni taqazo qiladi;
- alternativ resurslarni izlashga safarbar qiladi;
- xizmat bozorida raqobatni rivojlantiradi.
- bozorning talabiga qarab moslashishni tezlashtiradi.

CHUTERSNAP. (Published on May 10, 2017). Busy cargo port. Free to use under the Unsplash License. <https://unsplash.com/photos/eqwFWHfQipg>

Fewings N. (Published on March 9, 2018), aerial photography of gray concrete roads. Free to use under the Unsplash License. <https://unsplash.com/photos/br9D5K3UTRQ>

E`TIBORINGIZ UCHUN RAHMAT!